

XAVIER FEBRÉS

JOSEP PLA: SIS AMICS
I UNA AMANT

Empíries

narrativa

Xavier Febrés

Josep Pla: sis amics
i una amant

Editorial Empúries

Barcelona

© Xavier Febrés, 2019

Primera edició: maig del 2019

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Editorial Empúries
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.editorialempuries.cat

Fotocomposició: gama, sl
DIPÒSIT LEGAL: B. 10.001-2019
ISBN: 978-84-17016-92-0

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

TAULA

Pròleg del fugitiu	7
El localisme il·lustrat, per enfocar la imatge	31
Alexandre Plana, el pigmalión	53
Sebastià Puig, l'Hermós	67
Josep Martinell, l'amic	87
Albert Puig Palau, el mecenes de postguerra	127
Manuel Ortínez, els burgesos	143
Aurora Perea, l'amant	155
Josep Vergés, l'editor	173

EL LOCALISME IL·LUSTRAT, PER ENFOCAR LA IMATGE

Sense entendre, com a pas previ, l'insospitat localisme il·lustrat que va florir a determinades petites viles de les comarques gironines arran de la prosperitat generada per la indústria del suro, resulta impossible explicar-se res de manera enfocada sobre Josep Pla i el seu entorn humà. L'agut assagista Joan Fuster s'equivocava quan, al solemne pròleg a l'Obra Completa, el caracteritzava l'any 1966 com un *kúlak* de la classe dels propietaris rurals. Feia molt temps, prop de dos segles, que Palafrugell havia deixat de ser un municipi rural. Va canviar de fesomia arran de l'aparició de la manufactura dels taps de suro per exportar-los a França i més enllà. Aquesta prosperitat li donaria una nova mentalitat, no només unes noves dimensions.

El senyor Antoni 'Tonet' Pla Vilar, pare de Josep Pla, formava part de la burgesia il·lustrada, mercantil i rendista de Palafrugell. Ja no es va criar al mas pairal de Llofriu, sinó al nou eixample urbà de la vila. El mas va quedar com a residència secundària de la família, que des d'aleshores no hi va viure més. El pare

havia estudiat com a pèrit agrimensor a l'Escola General d'Agricultura de la Moncloa, a Madrid, un senyal de les noves inquietuds tècniques i de les possibilitats de la família. Al moment de casar-se a Palafrugell amb Maria Casadevall Llach, la parella es va instal·lar durant els primers set anys en una casa de lloguer del carrer Nou, on Josep Pla va néixer el 1897. El dot que havia heretat Maria Casadevall del seu mig germà Esteve Casadevall Pareras (fill de les primeres núpcies de l'avi matern del futur escriptor) i les rendes de la família del senyor Tonet van permetre construir una casa burgesa de nova planta a l'exemple, fora del centre històric, a l'ampli carrer del Sol. «La meva família es va traslladar a Palafrugell perquè no li agradava la vida al camp», reconeixia Josep Pla.¹

Les aptituds comercials del pare sempre van ser escasses. Això neguitejaria la joventut de Josep Pla, per la bola de lletres bancàries derivades de la inversió ruïnosa en les noves plantacions d'arròs de Pals. Al pare li semblava una autèntica obra de modernització antifeudal per part de la burgesia il·lustrada local, i s'hi va abocar. El 1923 el senyor Tonet es va desprendre del negoci de la fàbrica palafrugellenca d'embotellament Gaseosas Esther. No va fer el mateix amb la bòbila que posseïa al camí vell de Tamarriu amb altres copropietaris, com la família Bofill de

1. Joaquín Soler Serrano, *Conversaciones con José Pla*. Madrid: Ediciones Sedmay, 1975.

Pals. La Industrial Ampurdanesa S. A. Fabricación de tejas y ladrillos era una empresa de petites dimensions sense problemes importants, que van heretar Josep i Pere Pla. Se'n van vendre la participació el 1962, igual com van fer amb els terrenys d'Aigua Xelida per als promotors de la nova urbanització.

La monomania de Josep Pla d'enaltir els pagesos representava un recurs literari contra el convencionalisme burgès, no pas el protagonisme social que en alguns moments pretenia adjudicar-los, o fins i tot adscriure-s'hi. La particular revolució industrial de Palafrugell, igual com a les altres viles sureres giro-nines, va generar noves capes populars que es guanyaven el salari amb aquest artesanat especialitzat, sense per això alterar excessivament el marc de vida originari, a diferència d'altres implantacions arreu del país d'indústries pesants com la siderúrgia, la metallúrgia o el tèxtil. L'activitat agrària va deixar de ser troncal en l'economia i en la vida social de Palafrugell.

Jaume Vicens Vives escrivia a *Industrials i polítics (segle XIX)*: «Cap indústria de les esmentades —àdhuc la tèxtil— no té per a nosaltres l'interès de la tapera. I això palesa el grau d'iniciativa i d'empenta dels industrials i la capacitació tècnica dels obrers tractant-se d'una indústria que tractava amb materials de primera mà, indígena».² Josep Pla ho reco-

2. Jaume Vicens Vives i Montserrat Llorens, *Industrials i polítics (segle XIX)*. Barcelona: Teide, 1958 (Biografies catalanes. Sèrie històrica).

neixia de manera inequívoca en alguns dels seus llibres, tot i que tenia molta facilitat per sostenir el contrari en d'altres: «Durant els llargs decennis de l'esplendor de la indústria, la pagesia del poble no comptà per a res. L'estament industrial dominà totalment. En la formació del Palafrugell modern, pot dir-se que la pagesia no hi intervingué [...] L'any 1800 Palafrugell és un poble a penes de 2.000 habitants. El 1900 és un poble de 12.000. La indústria el multiplicà per sis. Els pagesos no podien tenir cap influència».³

El suro també va generar una petita burgesia local d'empleats i representants comercials que, per motius de feina, mantenia contacte freqüent amb Europa. Fins i tot va permetre una renovació dels propietaris de la terra, amb la incorporació d'aquells que es van enriquir gràcies als boscos d'alzines sureres, fins aleshores molt més improductius. L'artesanat surer i la indústria del ram van donar peu a una renovació social, a un localisme il·lustrat no gens agrari, sense el qual no s'entendria l'aparició en un petit municipi com Palafrugell d'escriptors de la mena de Josep Pla i d'epígons com Josep Martinell. La particularitat aparentment contradictòria del localisme il·lustrat representava una nova modernitat a petits i mitjans municipis que van viure una eclosió social i cultural d'ímpetu singular. La figura de Josep Pla va ser la

3. Josep Pla, *Peix fregit*. Palafrugell: Edicions de la Punta d'Es Mut, 1954.

punta de l'iceberg, no una manifestació aïllada ni casual.

El municipi de Palafrugell, com la majoria dels altres del país, vegetava en la somnolència feudal i en l'economia de subsistència quan, als voltants del 1750, va aparèixer una insospitada font de riquesa: la fabricació a gran escala i a bon preu de taps de suro per al nou invent comercial del xampany francès i secundàriament per a d'altres begudes (cervesa, whisky) que acabaven d'entrar als circuits de distribució de la societat industrial, igual com anteriorment l'exportació per via marítima d'aiguardent en bocois cap al nord d'Europa havia fet la riquesa de comarques catalanes com el Penedès o el Camp de Tarragona. El suro ja s'utilitzava per tapar les àmfores grecoromanes, però a partir d'ara la seva elaboració entraria en una altra escala.

Les viles sureres gironines van absorbir una ràpida immigració comarcal i van conèixer una activitat social i cultural inusitada fins aleshores. Primer la multiplicació de tallers artesanals i tot seguit la concentració en fàbriques més mecanitzades va proporcionar prosperitat als propietaris, a les classes mitjanes d'empleats i a la munió d'operaris. L'evolució relativament interclassista resultaria palpable, sense laminar alguns aspectes del tarannà heretat, dintre d'unes tensions de progrés diferents de les conegudes als grans focus industrials.

El nombre d'habitants de Palafrugell es va triplificar en el curt espai de temps comprès entre 1875 i

1910, un cop coronada la modernista torre eiffeliana de Manufacturas del Corcho o Can Màrio. Continuava inacabat el veí campanar parroquial —com encara hi continua avui—, dintre d'una rivalitat visual simbòlica, ostensible i cèntrica. L'anterior moviment de represa política i cultural de la Renaixença havia arrelat més aviat a la capital administrativa de la Bisbal d'Empordà, mentre que les innovacions del Modernisme, el Noucentisme i encara més el Post-noucentisme ho van fer a Palafrugell. Escriptors coetanis com el bisbalenc Ramon Masifern, els guixolencs Salvador Albert o Agustí Calvet 'Gaziel', així com els germans palamosins Miquel i Martí Roger i Crosa, es veurién flanquejats per la plètora palafrugellenca de Miquel Torroella i Plaja, Joan Vergés i Barris, Bonaventura Sabater, Maria Gràcia Bassa, Irene Rocas, Romuald Vidal Mateu, Joan Linares Delhom, Josep Ferrer (Anco Marcio), Josep Ganiquer Ros, Martí Jordi Frigola, Ramir Medir, Àngel Ferran, Joan Granés, Fermí Vergés o Josep Martinell, tots plegats predecessors immediats o contemporanis de Josep Pla.

De l'humus de la prosperitat surera en van sorgir simultàniament dos grans periodistes i escriptors veïns, dos racionalistes d'estils i trajectòries distintes: Gaziel a Sant Feliu de Guíxols i Josep Pla a Palafrugell. El primer va codirigir *La Vanguardia* entre el 1920 i el 1936, però l'experiència va acabar a la postguerra civil com el rosari de l'aurora, processat i marginat per les autoritats franquistes. Josep Pla

també intentaria codirigir *La Vanguardia* el 1939. Al cap de només tres mesos va preferir automargar-se a l'Empordà i dedicar-se a donar un argumentari sentimental renovat a la descripció del país, una infraestructura literària de restitució que descrivís la realitat potinejada. «L'any 1940 fins els arbres semblaven grapejats», escrivia.⁴

Havien transcorregut menys de cinquanta anys des que el periòdic de Palafrugell *El Distrito* informava, el 21 de març de 1897, que només una tercera part dels «quintos» de Palafrugell incorporats al servei militar sabien llegir i escriure. Vint anys més tard, el 1920, l'índex d'alfabetització ja era del 65,9 % al Baix Empordà, del 58,6 % a la resta de les comarques gironines i del 47,8 % a tot Espanya. Les classes mitjanes il·lustrades de Palafrugell van fer proliferar els casinos, els cafès, les tertúlies. Les classes treballadores farien el mateix amb els ateneus i les cooperatives, les corals, les colles d'àpat i les tavernes.

El cens del comte de Floridablanca donava a Palafrugell amb prou feines 2.377 habitants l'any 1787, per darrere dels 5.090 habitants de Sant Feliu de Guíxols, els 2.582 de Torroella de Montgrí i els 2.643 de la Bisbal d'Empordà. El conjunt de Catalunya comptava aleshores 814.412 habitants. La principal ciutat era Barcelona (92.385 censats), seguida per Reus (14.440) i Lleida (10.390). El *Diario de los*

4. Josep Pla, *Viatge a la Catalunya Vella*. Barcelona: Destino, 1969.

viajes hechos en Cataluña, de Francisco de Zamora, deixa constància a la mateixa època, entre 1785 i 1790, de l'elaboració de taps de suro a Palafrugell que «se venden en Francia y en América».

El monjo francès Dom Perignon havia descobert l'any 1681 un mètode per fer xampany i tapar-lo adequadament, la qual cosa permetia la comercialització de les ampolles a una nova escala. Fins aleshores el suro només s'elaborava de manera molt reduïda per a soles de calçat, boies de xarxa de pesca o taps d'àmfora. Els taps ben pagats per al xampany francès havien de ser d'una sola peça, requerien un gruix superior i una qualitat determinada, de manera que van ser anomenats *très fins* i, en català, *tre-fins*.

La indústria surera gironina va poder emergir perquè les comunicacions amb França estaven assegurades el segle XVIII gràcies a ports de mar com Sant Feliu de Guíxols i Palamós, amb tradició de cabotatge a vela amb el sud de França, de la mateixa manera que amb Barcelona o amb Gènova. La rudimentària maquinària de l'Estat disposava d'administracions subalternes de duanes a Palamós, la Jonquera, Portbou i Palafrugell (un sol administrador, al Port Bo de Calella de Palafrugell, d'on salpaven els pailebots).

La Companyia Hispano-Francesa cobria la línia regular de vapors entre els ports catalans i Seta, generalment dos cops per setmana, amb consignataris a Sant Feliu de Guíxols i Palamós, igual com cobria la línia regular entre Sevilla i Marsella. El 1752 el

port de Palamós ja comptava 20 embarcacions comercials de transport a vela, i el doble el port de Sant Feliu de Guíxols. Pel que fa a les més laborioses comunicacions terrestres, dues diligències correu feien l'any 1835 el trajecte entre Barcelona i Madrid dos cops per setmana, així com entre Sant Feliu de Guíxols i Barcelona. El 1856, *reinando doña Isabel II*, es va construir la carretera de Girona a Palamós, en el sentit de millorar el ferm i l'amplada del traçat.

Marginats per la construcció del ferrocarril de Barcelona a la frontera francesa —que a partir de Blanes abandona el litoral i no el retroba fins més amunt de Figueres—, els industrials del Baix Empordà i en especial de Palamós van promoure —és a dir, van pagar— la construcció l'any 1887 d'un ferrocarril subsidiari de via estreta, el Tranvía del Bajo Ampurdán, conegut per carrilet o tren petit, entre l'estació del tren gros de Flaçà, Palafrugell i el port de Palamós. La major part de traçat resseguia el de la carretera general entre aquestes poblacions.

L'historiador palafrugellenc Ramir Medir Jofra calculava que el 1881 Catalunya ja exportava 1.400 milions de taps de suro per any cap a França, Anglaterra, Alemanya i, en menor mesura, cap a Suïssa, Rússia, Itàlia, Dinamarca, els Estats Units, el Canadà, Cuba, l'Argentina, l'Uruguai, el Brasil, Xile, el Perú, l'Índia britànica, Austràlia i el Japó. El 1905 es coronava a Palafrugell la construcció de la gran torre metàl·lica situada al pati central del que avui es coneix com a fàbrica Armstrong, autèntic símbol d'aquella

prosperitat, encarregada per l'empresa que aleshores es deia Miquel, Vincke & Meyer (i després Manufacturas del Corcho, abans que l'adquirís la multinacional americana Amstrong). El dipòsit de 56.000 litres d'aigua responia a la necessitat de pressió en el procés de fabricació, quan encara no hi havia aigua corrent i el subministrament procedia de pous privats o públics. La construcció, projectada per l'arquitecte barceloní General Guitart Lostaló, va ser encarregada a l'empresa també barcelonina Torres Herrería y Construcciones S. A., de l'arquitecte Joan Torres Guardiola, especialitzada en estructures de ferro.

Aquella edat d'or duraria fins a la crisi d'exportacions causada per la guerra del 1914-18. Molts altres industrials catalans, sobretot del tèxtil, es van enriquir fabulosament durant el conflicte gràcies a les exportacions facilitades pel col·lapse bèl·lic dels seus competidors europeus. Es va verificar la dita popular sorgida arran de l'anterior guerra de Crimea del 1853-56: «Déu ens doni pluja i sol i guerra a Sebastopol».

Els del suro, en canvi, van conèixer la situació contrària. L'elaboració de xampany havia quedat aturada. A l'Empordà va significar el tancament de moltes fàbriques i tallers, reduccions de jornades laborals i multiplicació d'aturats forçosos en condicions de subsistència molt precàries. Van aparèixer les «cuines econòmiques», dotades pels ajuntaments. També les brigades municipals d'aturats, destinades a escometre algunes obres públiques, dintre de la disponibilitat pressupostària de cada municipi. En aquestes cir-

cumstàncies es van construir o millorar les carreteres de Girona a Palamós, de Sant Feliu de Guíxols a Tossa de Mar i de Palafrugell a Tamariu.

Per evitar de veure's inclosa en la llista negra dels països aliats arran de l'origen alemany de dos dels socis, l'empresa Miquel, Vincke & Meyer va canviar el nom l'any 1915 per Manufacturas del Corcho S. A. Pau Meyer havia mort el 1910 i Enric Vincke es va retirar oficialment de la societat. La llegendària riquesa de l'altra fàbrica palafrugellenca, Barris, va sucumbir en aquell moment. Es veuria absorbida el 1917 per la rival de Joan Miquel Avellí, propietari del Banc de Palafrugell, per l'astronòmica suma de tres-centes mil pessetes. «El judici de Joan Bech de Careda, segons el qual Joan Miquel ha estat el més gran capità d'indústria que han produït aquestes terres, és perfectament exacte», deia Josep Pla a l'home not que li va dedicar.

Abans d'això, el fundador de la primera gran empresa surera palafrugellenca, Josep Barris Buxó, nascut a Darnius el 1817, s'havia traslladat de jove amb diversos germans a la comarca de la Xampanya. Va obrir empreses de taps de suro a Épernay i Reims per al xampany francès, el whisky escocès i la cervesa alemanya. Després va desplaçar el centre de producció a Palafrugell, amb sucursals de comercialització a França, Anglaterra, Alemanya i Portugal, així com a Algèria per la matèria primera. Un cop repartides les respectives gerències entre els germans, el fundador, casat amb Anna Delhom Sobrepera, es va esta-

blir definitivament a Palafrugell. Hi va morir el 1890, després d'haver-ne estat alcalde federal durant la Revolució de Setembre del 1868, jutge municipal i diputat provincial.

«Tenia fama de formar part de la francmaçoneria, com a bon federal», deia Josep Pla al volum *Prosperitat i rauxa de Catalunya*. Sense descendència masculina, l'empresa va passar a mans de la filla Rosa Barris Delhom, casada amb Josep Vergés Borrell. Ella va fusionar per matrimoni la pròspera fàbrica palafrugellenca Barris amb l'altre petit imperi veí de l'empresa surera Vergés de Palamós i Sant Fel·liu de Guíxols, creada per comerciants tapers procedents d'Agullana. El matrimoni va passar a residir a la casa pairal dels Barris a Palafrugell i va tenir set fills: quatre noies i tres nois. El gran, Enric Vergés Barris, va morir jove. Les quatre germanes no van intervenir en els negocis. D'aquesta manera, el sisè i penúltim germà, Joan, es va convertir en hereu, seguit per Josep.

Joan Vergés Barris, a més d'heretar la fortuna familiar i la direcció de l'empresa, va ser un reconegut poeta modernista i mecenes cultural, organitzador dels jocs florals «evolucionats» que van rebre el nom de la Festa de la Bellesa de Palafrugell, presidida per Joan Maragall l'any 1905. Prudenci Bertrana es va presentar al premi de prosa amb *Josafat*. Va quedar en segon lloc i l'obra va ser publicada tot seguit per l'editora de Vergés a Palafrugell, primer en fragment a la revista *Emporium* i l'any següent com a llibre

amb el mateix segell. També va finançar la revista modernista i editorial barcelonina *Joventut*, la qual va viure del 1901 al 1914 (l'editorial *Joventut* es va estrenar amb *Ayres del Montseny*, de Jacint Verdaguer; va editar les *Marines y boscatjes*, de Joaquim Ruyra, el 1903; i va ser la descobridora de Víctor Català, amb la primera i la segona edició de *Solitud* el 1905). Un dels primers automòbils matriculats a Girona, amb la placa GE-07, l'any 1907 va ser l'Hispano Suiza model Sedan de Joan Vergés Barris.

No era gaire habitual la doble condició d'empresari i alhora poeta i editor literari, fins al punt que alguns li han volgut atribuir el mal borràs de l'empresa familiar. Cridava l'atenció el llenguatge que utilitzava a la *Memòria* de la seva iniciativa de la Festa de la Bellesa del 1905: «Tinguérem la visió d'un dia com avui, en què seria aplegada molta gent en un lloc d'aquesta vila, de la nostra vila de Palafrugell, tan sols per anegar l'esperit en la fruïció puríssima de l'art. Per una vegada no sentirien a parlar de taps ni de suro, ni oïrien cap nom ni veurien cap símbol que els hi recordés el treball quotidià, l'ocupació habitual, molt honrosa certament, mes aixecada per dissort a part integral, a element essencial de llur naturalesa i fins a síntesi de llurs facultats i potències, idees i aspiracions. Vindrien devotament, fervorosament, a combregar en el culte sagrat a la Bellesa, lliure l'esperit de pensaments mesquins i de cabòries profanadores, i aixecarien el cor i el cervell a les regions superiors de la intel·ligència, viurien un

temps la noble vida dels poetes, dels creadors, dels artistes, dintre d'un ambient ubriagador de fruïcions quasi divines, de sensacions intensíssimes, de percepcions refinades de l'eternal bellesa. I una alenada d'art purificador passaria suaument per damunt la vila industriosa i ens deixaria a tots l'esperit i el cor més ample i la llavor potent d'una veritable regeneració»...

Joan Vergés Barris es va casar amb Margarida Barris Barris, cosina germana de la branca instal·lada a la ciutat francesa d'Épernay. Per això el seu fill Enric Vergés Barris, l'últim cap de brot abans de la ruïna de la família, portava els dos mateixos cognoms que el pare. Un retrat literari terrible d'aquest últim personatge apareix a *Un paraigua dins el passat*, del metge pediatre i escriptor d'origen palafrugellenc Lluís de Vehí de Cabrera: «A na Margarida Barris i Barris, el seu marit Joan Vergés i Barris la portava en braços per poder pujar dos graons, tant quan anaven a l'òpera al Liceu o al Louvre a París com quan li calia passejar pels jardins de la seva mansió de Palafrugell. Era un matrimoni romàntic, ella tenia dinou anys, patia del cor i els metges li havien desaconsellat que es casés, i sobretot que tingués fills. L'Enric Vergés i Barris va néixer setmesó i als dos mesos es quedava orfe de mare. Les àvies de la branca francesa dels Barris d'Épernay es feren càrrec del nadó i el posaren a dida. Als cinc mesos l'hereu d'una de les fortunes més grans de l'Europa meridional tenia un ventre botit, la pell li penjava com pelleringues arreu del

cos i tenia l'aspecte d'un nadiu de Biafra. Quan més gran, jo el recordo d'uns vint anys, feia temps que vivia a Palafrugell, a casa d'una altra àvia, donya Rosa, la propietària de les fàbriques de taps de la branca espanyola. Des que havia tornat de França qui el cuidava i li feia de mare era l'Hermós, el mariner de donya Rosa i mestre en coses del mar i en filosofia de Josep Pla. L'Enric Vergés era massa poeta per tenir fortuna, massa honrat per fer-ne i massa bon noi per guardar-la. Quan li tocà heretar, mig món era seu. Un tros immens de la Costa Brava. Fàbriques de taps franceses i espanyoles, on es produïen en quantitat i qualitat els millors taps de xampany. Masos tot al llarg del país. Comptes corrents atapeïts de diners. A Oran, una finca de 100 quilòmetres quadrats que posteriorment va ser el punt millor de l'eixample d'aquella població. Al Boulou era el propietari de les aigües termals i del casino. Milions i milions. El que pitjor sentia era que, per culpa del seu estat físic i de l'asma que sovint li impedien estar al front dels negocis, alguns amics i persones de la seva confiança el robessin i l'enganyessin. Quan se li acabaren els diners, en Baulenes va emprar-lo i li encarregà la venda d'automòbils nous i usats a la plaça de Girona. Era l'home que n'havia tingut més i que en sabia més, d'automòbils, i el més honrat. Va enriquir en Baulenes. Va ser un gran senyor fins al dia de la seva mort. Aquell setmesó desnonat pels metges, amamantat per l'Hermós, descendent d'una de les famílies més destacades del món de la indústria

del segle passat, carregat de milions i d'idees generoses, va viure els últims anys de la seva vida en un modest passar a la casa del costat, al segon pis del núm. 68 de Jaume I, desapercebut pels seus conciutadans, que sols el coneixien per la seva extraordinària educació, el bastó, el flexible gris, les botines i la xalina, i també per aquell xiular-li el pit quan l'asma l'oprimia».

L'empresa Barris havia entrat en severes dificultats econòmiques a partir del 1911. La família es va traslladar a viure a la gran casa d'estiu de la Marineda, acabada de construir, amb jardí sobre el mar, al camí de ronda que discorre entre Calella de Palafrugell i Llafranc. Josep Pla relata que Joan Vergés Barris hi havia aplegat la millor biblioteca privada del municipi, que l'homenot va contribuir més endavant a buidar. Segons la pietosa versió de Pla: «Quan hi vaig tenir accés, el senyor Vergés ja era mort i havia començat la dissolució de la biblioteca. Encara, però, hi havia moltes coses extremament apreciades, que si hom estava disposat a no fer gaire fressa es podien comprar. Hi vaig poder comprar les *Obres Completes* —absolutament completes— de Jean-Jacques Rousseau, fetes per un gran editor de París del segle passat. Tan completes, no les havia pogudes trobar mai a la capital de França. El preu fou molt assequible, a pesar de l'estat de la meva cartera, sempre exhausta».

El germà petit, Josep Vergés Barris, es va casar el 1904 amb Pilar Matas Teixidó, filla de la societat

surera Matas Hermanos, de Palamós. Aquesta empresa palamosina també va acabar en suspensió de pagaments, després d'haver comptat amb nombrosos operaris a diversos punts de la comarca. El matrimoni va tenir tres noies (Rosa, Elvira, Angelina) i un noi, el futur editor de *Destino* Josep Vergés Matas. La gran finca de la Marineda, on el futur editor va passar una part de la infantesa, havia estat dissenyada pel seu oncle Joan Vergés Barris amb el nom de *Turris Eburnea*. El propietari no va arribar a estrenar-la, mort prematurament a Barcelona el 1914, als quaranta-un anys. La casa la va vendre el 1930 el fill Enric Vergés Barris a l'industrial metal·lúrgic barceloní Santiago Martí i, seixanta anys més tard, als empresaris de perfumeria Puig, que la posseeixen actualment.

Dos anys després de morir Joan Vergés Barris, l'empresa Barris Hermanos y Cía, en estat de liquidació, va ser absorbida el 1916 i transformada en Trefinos S. A. per la competidora palafrugellenca Manufacturas del Corcho, fundada per Joan Miquel Avellí, l'hereu de Màrio Miquel i per això anomenat Joanet de Can Màrio o també «el cacic Joanet Màrio». Aquest impulsor de la industrialització del suro s'havia associat des del 1901 amb dos empresaris alemanys en el marc de l'empresa batejada Miquel, Vincke & Meyer, comprada al seu torn l'any 1930 per la societat nord-americana Armstrong Cork Industries, la qual mantindria la fabricació de taps a Palafrugell sota el nom de Trefinos S. A. L'empresa

Barris i Buxó, conjuntament amb les seves coetànies palafrugellenques Genís i Sagrera o Martí Cama (avui Vigas S. A.), va simbolitzar la proliferació del treball manual del suro, mentre que Manufacturas del Corcho i encara més Miquel, Vincke & Meyer, Armstrong i Trefinos S. A. van ser les protagonistes de l'època de la maquinització, l'aglomerat de suro i els seus derivats o compostos.

El catalanisme conservador que compartia Joan Miquel Avellí amb la família Barris es va decantar d'una manera més estructurada cap a la Lliga Regionalista de Francesc Cambó, enfrontada als moviments populars i als partits d'esquerra, en contrast amb les anteriors velleïtats republicanes federals dels Barris. Joan Miquel Avellí va exercir abans que Francesc Cambó de mecenes de Josep Pla, durant la dictadura de Primo de Rivera, un període que l'homenot va passar a l'estranger arran d'una causa judicial oberta contra ell per la jurisdicció militar el novembre del 1924. Havia estat acusat d'injúries a l'exèrcit amb motiu d'un dels seus articles sobre la política del govern espanyol al Marroc, escrit des de París i publicat el 29 de juliol del 1924 a *El Día*, de Palma de Mallorca, sota el títol «¿Se abandona Marruecos?». El director del diari, Joan Estelrich, va encarregar l'article a Pla per oposar-se als plans de Primo de Rivera d'abandonar el Marroc, on el propietari del rotatiu mallorquí, Joan March, tenia interessos comercials. La causa va ser sobreseguda a començaments del 1926, tot i que Pla no va tornar fins al maig del 1927.

Des de finals del 1925 s'havia incorporat a sou de la filial comercial londinenca de l'empresa surera de Palafrugell. Gràcies a això va viure una llarga temporada a la ciutat de Leeds i va viatjar a diversos països europeus amb la seva nova companya, Adi Enberg. L'abril del 1926 demanava per carta al seu germà Pere Pla que sondegés la possibilitat que l'empresa l'enviés a Nova York. Però Joan Miquel Avellí, que també li havia finançat l'edició del llibre *Rússia. Notícies de la URSS* (1925), es mostrava descontent del rendiment pactat amb l'escriptor. El mecenes expressava reiterades queixes en aquest sentit a través de les cartes que feia enviar pel seu home de confiança, Joan Linares Delhom.

Aquest tercer personatge actuaria de pont entre les èpoques protagonitzades pels dos destacats empresaris palafrugellencs, Vergés-Barris i Joan Miquel Avellí. Joan Linares Delhom arribaria a ser, successivament, la mà dreta de tots dos. El seu pare, Eduard Linares Cuevas, s'havia casat en primeres núpcies amb Francesca Delhom Sobrepera, una germana de la qual, Anna Delhom Sobrepera, era la muller del patriarca Josep Barris Buxó. La filla i hereva, Rosa Barris Delhom, va contractar com a gerent el seu nebot Joan Linares Delhom, nascut a Palafrugell el 1881.

Al núm. 1 de la revista *Emporium*, Linares es congratava des del 1905 amb el seu primer patró, dintre del llenguatge modernista, ampul·lós i romàntic propi de l'època, amb la pàtina afegida de la visió

internacional: «Diu Teodor Roosevelt, actual president de la gran república dels EE.UU. d'Amèrica, en son llibre *L'Ideal Americà*, qu'els homes incapaços de comprendre que un poeta pot fer molt més per son país que no pas el propietari d'una fàbrica de claus, pertanyen a la categoria dels ciutadans nocius a l'engrandiment i la prosperitat de la nació. I nosaltres, els enamorats de la vida, els que per un sol vers, per una plana de prosa, per unes notes musicals i per qualsevol manifestació de la Bellesa donaríem de bon grat tots els diners del món; nosaltres que somniem un Empordà fill directe de la vella Grècia, al·cem els cors!».⁵

Amb la fallida de l'empresa Barris, Joan Linares va passar a ostentar el mateix càrrec a la societat competidora de Joan Miquel Avellí, tot exercint d'administrador del conjunt d'activitats de l'empresari, entre les quals alguns mecenatges culturals, per exemple la subvenció econòmica a Josep Pla durant els anys vint perquè pogués escriure els seus llibres. Les missives de Joan Linares a Josep Pla sobre els requeriments que n'esperava el mecenes donen fe de l'escassa i curta entesa, tot i que significativa, entre tots dos.

L'empresa de Joan Miquel Avellí seria dirigida més endavant per Pere Pla Casadevall, el germà segon de Josep Pla. Nascut a Palafrugell el 1899, era

5. Joan Linares, «Enlaire els cors». *Emporium*, núm. 1 (22.07.1905).

un any i mig més jove que el primogènit i futur escriptor. Després de cursar la carrera de Químiques a Barcelona i de fer el servei militar a Melilla del 1921 al 1923, el setembre d'aquell any Pere Pla va entrar a treballar a Manufacturas del Corcho, dirigida encara per Joan Miquel Avellí, que es convertiria en el seu sogre. Pere Pla es va casar amb la filla de l'amo, Maria 'Marú' Miquel Bassart, el 26 d'octubre del 1927 a Palafrugell (d'aquesta celebració en va quedar l'única foto coneguda de Josep Pla amb la seva dona Adi Enberg). El matrimoni de Pere Pla duraria poc, la muller va morir de malaltia a Palafrugell la tardor del 1936.

Pere Pla va ocupar a partir de la Guerra Civil el principal càrrec directiu de l'empresa, comprada el 1937 per la nord-americana Amstrong. El desembre del 1938 va ser detingut a la Barcelona republicana i alliberat pocs dies després, amb gestions en aquest sentit de les delegacions consulars dels Estats Units i la Gran Bretanya. A finals del 1947 Pere Pla va decidir abandonar l'empresa Amstrong i fixar la residència a Lisboa com a director tècnic de Productos Corticeiros Portugueses, pertanyent a la Crown Cork Company, de Nova Jersey. S'hi va estar durant vint anys, fins al febrer del 1966, moment en què es va jubilar anticipadament i va tornar a viure a Palafrugell.

Un cop reinstal·lat a la casa familiar del carrer Torres Jonama —ara només ocupada per ell, atès que les altres dues germanes vivien a Barcelona—,

visitava pràcticament cada dia el seu germà Josep al mas de Llofriu, quan hi era. Sortien junts amb diferents cercles d'amics, ja fossin locals o barcelonins. S'ocupava dels assumptes i les propietats familiars, era «l'esperit constructiu de la família», com l'havia qualificat el germà gran al llibre que li va dedicar l'any 1927, *Relacions*. Pere Pla va morir a Palafrugell el 23 de maig del 1981, un mes després de l'escriptor, dia per dia.

Posteriorment la multinacional portuguesa Corticeira Amorim, principal productor mundial de suro, va comprar les dues primeres companyies catalanes del sector: el 2007 la cassanenca Francisco Ollé S. A. i el 2013 la palafrugellenca Trefinos S. A. Subsisteixen unes cinquanta empreses catalanes de fabricació de taps de suro, principalment a Palafrugell i Cassà de la Selva, en menor volum a Caldes de Malavella, Riudellots de la Selva, Sant Feliu de Guíxols, la Bisbal d'Empordà, Palamós, Santa Coloma de Farners, Figueres i Llagostera. Ocupen un miler de treballadors i produeixen 2.700 milions de taps per any, la meitat dels quals són de xampany o cava (60 % de la producció mundial), 45 % per a vi dit tranquil (10 % de la producció mundial) i 5 % d'altres derivats.